

Mindezzel együtt érdekes könyv A drámaírás iskolája, keresztmetszetet, eligazítást ad Hevesi dramaturgiai nézeteiről, s bizonyítja azt a szomorú feltevést, hogy a két világháború között a magyar színjátszás tragikusan kimaradt az európai színház haladó törekvéseiből, szinte válasz nélkül hagyta a modern színház nagy felkiáltásait.

Világosan kell látnunk, hogy kétféle Hevesi-hagyomány van: a fiatal Hevesi lázongó, állandóan az újat kereső öröksége, s a harcokban megfáradt, a támadásoktól megsebzett, a katolicizmusba menekülő, a válságot kitapintó, de az új iránt már érzéketlen művész drámája.

A fiatal, férfivá érett Hevesi imponáló felkészültséggel, határozott koncepcióval lép fel s rövidesen elismerést és tekintélyt vív ki magának. Amikor gyakorlati színházi ember lesz, az impresszionizmussal keresztezett naturalizmus a világszerte legjobban prosperáló színművészeti irányzat, s Ottó Brahm és Reinhardt nyomdokain, az ő tapasztalataikat felhasználva alakítja ki a maga színházi elképzeléseit és rendezői módszerét. Ifjúságának tudatát és művészi hitvallást formáló nagy élménye Ibsen s ez olyan nagy hatással van rá, hogy élete végéig nemcsak mint érték-mérőt mint példaképet tiszteli, hanem egyedüli módszernek, a modern dráma végső nagy csúcának is tekintti, aki után már „a mai dráma válsága”, „a hanyatló dráma” korszaka következik. S itt már is meg kell állnunk egy szóra. Nálunk még mindig igen sokan hajlamosak arra, hogy a hagyományokat dogmává merevítsék, szó szerint alkalmazzák. Az a dramaturg, drámatörténész vagy kritikus, aki Hevesit nem úgy tekinti példaképének, mint kora egyik legtájékozottabb, legműveltebb dramaturgját, hanem nézeteit veszi át szóról szóra, az abba az optikai csalódásba esik, hogy Ibsennel vagy Bernát Shaw-val véget ért a drámairodalom, s dramaturgiai írásai-ban vagy a klasszikusoktól hoz példát, s ha modern drámáról beszél, akkor Ibsent vagy G. B. Shaw-t ért alatta. Mert Hevesi a modern drámán Ibsen és G. B. Shaw drámáit érte, s az ő fénykorában, a század első évtizedében még valóban Ibsen a modern, bár már Csehov és Gorkij is megvívták ekkorra drámaírói csatájukat. Hevesi az egész kötetben egyszerűen le Csehov nevét s Gorkij drámáival szemben is komoly fenntartásai vannak. Szóval bizonyos konzervatív vonások már pályája első szakaszában is fellelhetők, a Tanácsköztársaság bukása után pedig mereven maradi álláspontra helyezkedik. Nemcsak a színházi avantgardról nem vesz tudomást, nemcsak Piscator, Meyerhold, Tairov és Jessner munkássága mellett megy el szó nélkül, de már nem tudja Pirandello, Giradoux és Claudel színpadának a jelentőségét sem felfogni. Észreveszi a színpad krízisét, a francia három-

szög-drámák rossz hatását színpadra és drámairodalomra, kitűnően elemzi több cikkében is a drámairodalom ketté válását a XX. században, a Boulevard-dráma és az üzlet-színház térhódításának társadalmi és kultúrális okait, de nem hisz abban, hogy az irodalom és az új dráma megválthatja a színpadot.

Olvastam nemrég egy kéziratot, valamilyen dramaturgiai ABC-t, amelynek a célkitűzése hasonlít A drámaírás iskolájához. A szerző Hevesi hívének, hagyományának folytatójának vallja magát, — de ezt dogmatikusan értelmezi. Harminc évvel későbbi írta munkáját Hevesinél, de a dramaturgiai példák ugyanazok, mint Hevesinél. S miközben a világ drámatörténetében Ibsen és Shaw megbecsült és kegyelettel tisztelt klasszikus lett, nálunk még belőle tanítják a modern dramaturgiát. S nem abból az aspektusból, hogy mennyit és hogyan hatottak a magyar drámára, hanem, hogy mennyiben folytatják a 19. századi előzményeket.

Igy vált nálunk a oroszul értelmezett Hevesi kultusz egyesek kezében a hagyományos színház megmerevítésének, a mai modern színház elleni görcsös, konzervatív szembeszégülésnek eszközévé.

Osváth Béla

Kiss Ferenc: A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága. Bp. 1962. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézet. 155 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 37.)

A tanulmány szerzője a nemrégiben megjelent levelezésre, kiadatlan írásokra, emlékezésekre, valamint az egyes korai versekre támaszkodva elmélyült figyelemmel rekonstruálta az első, „nagy” *Nyugat*-nemzedék három kiemelkedő alakjának ifjúkori barátságát, indulásuk éveit. Ennek során sok újat mond, összefüggéseket tár fel, tévedéseket igazít helyre, adalékokat és portré-részleteket ad — gondosan ügyelve arra, hogy az itt adott vonások beleilleszkedjenek majd a teljes életműből kirajzolódó összképbe. Ha valaki akár e három költő egyikével, akár a *Nyugat* indulásának előzményeivel, a századforduló eszmei légkörével vagy a modern polgári líra Magyarországon való kialakulásának problémáival akar foglalkozni, használna forgathatja — és kell is forgatnia — ezt a kötetet. Az írói pályán való elindulás első lépéseiről, a három költőt érintő eszmei hatásokról és egyéniségüknek erre adott reakcióiról mindhármuk esetében olyan alaposan kidolgozott, finoman árnyalt részleteket nyújt, melyek bizvást beilleszthetők egy-egy monográfia megfelelő helyére. S a tanulmány emellett távol áll a száraz ismeretétéstől: nem egy helyén színes, érdekes olvasmány is.

Legtöbbet talán finom verselemzéseivel adja Kiss Ferenc. A hasonlóságok közti lényegi különbségeket — melyek már az első korszak alkotásaiban is megmutatják azokat az emberi-művészi sajátosságokat, melyek majd leginkább megszabják Kosztolányi és Juhász Gyula további útját — azt, hogyan ölt formát filozófia és emberi magatartás Babitsnak és társainak műveiben, a verstechnikai felkészültségnek és az érzelmi élet költői megnyilvánulásainak kérdéseit egyforma alapos-sággal és hozzáértéssel kezeli, s figyelme a leg-
 apróbb verstani elemeltől a kompozíció egészé-
 nek összehatásáig mindenre kiterjed. Ezen a téren Kiss Ferenc rövid tanulmánya az utóbbi évek enémű munkáinak legjobbjai közé sorolható. De hasonlóképp elemzi a leveleket is: figyelme soha nem áll meg a bennük foglalt tények számbavételénél, a gondolatok értékelésénél és értelmezésénél: szüntelenül olvas a sorok között is. Stílusfordulatokból, egy-egy visszatérő mozzanat „miért?”-jének felderítéséből, apró belső ellentmondások megvilágításával elemzi a bennük foglalt — esetleg lefojtott s talán íróik által önmaguknak sem minden esetben bevallott — érzéseket, gondolatokat.

Igaz, fejtegetései itt néha kisebb ellen-
 vetéseket is támasztanak. A barátok egymás-
 hoz való viszonyának változásait elemezve,
 itt-ott túlzottan is belemegegy a részletekbe,
 figyelmen kívül hagyván, hogy a föllett ada-
 tok azért sok szempontból esetlegesek (pl.
 jónéhány válaszlevél hiányzik, mely pedig
 talán más megvilágítást adna az elemzett —
 nem is mindig fontos — jelenségeknek). Kérdé-
 ses tehát, hogy a túlzott részletesség nem for-
 dult-e néhol a visszajára; nem volna-e jobb
 megelégedni a fontosabb, általánosabb ér-
 vényű, de mindig egyszerre több adattal,
 következtetéssel valószínűsíthető tények
 elemzésével. (Hasonló a helyzet néhány gyen-
 gébb fiatalkori versnek értékehez, jelentő-
 ségéhez képest túl részletes elemzésénél is.)

A versekből és levelekből összeállított ele-
 ven és sokszínű kép egésze a maga főbb vona-
 laiban azonban így is meggyőző, s a korabeli
 filozófiai-irodalmi hatásokkal való kapcsoló-
 dásuknak, a társadalom igazi életétől való
 elszigeteltségüknek stb. kimutatásával Kiss
 Ferenc munkája egyaránt hozzájárult ahhoz,
 hogy ez az egyéni arckokat kirajzoló kép meg-
 felelő hátteret kapjon.

Ami a kapott értékek ellenére is bizonyos
 ellenvéleményt szül az olvasóban, az a tanul-
 mány kiindulópontjában, feladat-kitűzésé-
 ben rejlik. Igaz, három kiemelkedő fontos-
 ságú költő ifjúkori barátsága nem nélkülöz-
 heti az érdekességet, a téma határául pedig
 csakugyan ott kínálkozik az itt határköül vá-
 lasztott esemény: a három barát első köteté-
 nek megjelenése, mely együtt jár kezdetben
 szoros és bensőséges barátságuknak bizonyos

fokú fellazulásával, megromlásával. De azért
 igazában mégis önkényes, vagy legalábbis
 külsődleges ez a határmegvonás. A tárgyalt
 költők egyikének pályáján sem mutatható
 ki ekkoriban döntő minőségi változás, így
 azután kitűnik, hogy a feldolgozott periódus
 természetét döntő módon csupán személyi,
 nagyobb összefüggések szempontjából tehát
esetleges körülmények határozták meg (ti. há-
 rom tehetséges, de még „be nem érkezett”
 fiatal ember egymásrautaltságának érzete;
 lelkesülni és haragudni, olvasni és írni
 egyaránt tudó, érző-gondolkodó egyetemisták
 társkeresési vágya). Ebből adódik a tanul-
 mány olvasójában a benső kompozíció
 hiányának érzete. S ennek a hiányérzetnek
 a jogosságát igazolja a tanulmány végső
 összegezésének bizonytalansága is: a terje-
 demhez képest egyáltalán nem kevés új és
 hasznos közlés, az említett, egyáltalán nem
 lebecsülendő részértékek ellenére nem egé-
 szen világos, hogy mi az, amit itt össze lehetne
 foglalni. Valamely életmű, mint egység köré
 nem koncentrált az író, de valamilyen élesen
 exponálható probléma köré sem (pl. filozó-
 fiai nézetek és a hatásukra született költői
 művek viszonyának kérdései, az induló pol-
 gári költészet általános jellemvonásai Ma-
 gyarországon, külföldi befolyások átformálá-
 sának mikéntje, élet és költészet viszonya).
 Így könyve igazában nem emelkedik a nél-
 küözhetetlennek és olvasmányosnak egy-
 aránt joggal nevezhető, de igazi egységet nem
 alkotó segédkönyv szintje fölé.

Valószínű, hogy szerzője nem is gondolt
 többre, amikor művét írta; amolyan elő-
 tanulmányok szánta egy nagyobb munká-
 hoz. Talán mégsem egészen igazságtalan cse-
 lekedet valami másnak, igényesebb feladat-
 nak a számonkérése — vagy legalábbis el-
 várása — Kiss Ferencről. Tanulmányának
 részletértékei nemcsak nagyobb, hanem ben-
 sőbb törvények szerint megszerkesztett írás-
 műbe kívánkoznak.

Tamás Attila

Hatvany Lajos: Öt évtized. Bp. 1960. Szép-
 irodalmi K. 629 l.

Posztumusz kötet ötven esztendő írásai-
 ból: a szűkebb értelemben vett magyar
 irodalmon kívül eső tanulmányok, cikkek,
 kritikák, publicisztikai írások gyűjteménye.
 Tárgyak világirodalom, történelem, színház
 és közcélet, mégis: ezer szállal fűződnek a
 Hatvany számára oly drága magyar irodalom
 történetéhez. Az ő írói magatartása ugyanis
 nem a rendszerező irodalomtörténészé,
 a részletvonatkozásokban elmélyülő filológusé,
 hanem a közíróé, a jelen harcaiban élő publi-
 cistáé, a világirodalom jelenségeit mindig
 a magyar irodalom számára közvetítő-felszívó
 kultúrpolitikusé. Az e kötetben közzétett